

Opis źródła:

Jeden z najstarszych polskojęzycznych opisów egipskich piramid i Sfinksa pochodzący z pamiętnika Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła opisującego jego pielgrzymkę do Ziemi Świętej w latach 1582-1584. Radziwiłł widział go podczas pobytu w Egipcie w 1583 r.

Miejsce wydania:

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł "Sierotka", *Podróż do ziemi świętej Syrii i Egiptu: 1582-1584*, oprac. Leszek Kukulski, Warszawa 1962, s. 151-154.

Miejsce przechowywania źródła:

Oryginał źródła zaginął. Był przechowywany w Bibliotece Nieświeskiej i wzmiankowany jeszcze w 1651 r. Już na przełomie XVI i XVII w. istniało kilka kopii dzieła, z których niektóre zachowały się do dzisiaj np. w zbiorach Biblioteki Kórnickiej, sygn. BK00299 (<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/493234/edition/459049/content>)

Tekst źródła:

Barzo rano wyjachawszy z gospody, przede dniem z godzinę dobrą przyjachaliśmy do miasta starego, do którego, na prost¹ ogrodami jadąc, od miasta nowego jest dobre ćwierć mile. Wsiedliśmy na prom jako dwie godzinie po wschodzie słońca i przewiozszy się przez Nilum, jachaliśmy dobre pięć ćwierci mili na prost ad pyramides². O tych, że wiele historyków pisze, ja krótko, i to jedno, com dobrze sam oglądał.

To już pospolita u wszech, że tam było miasto Memphis, sławne i w świętym, i w pogańskim piśmie; teraz oprócz małych ruin, i to ku południowi, żadnych znaków inszych nie widać, jedno wszystko piasek pokrył; ale pyramides całe prawie widać jeszcze siedmnaście, ale największe dwie z trzecią, którą a Rhodopide meretrice exstructam Plinius scribit (lib. 36, cap. 12)³, która formą i strukturą jest barzo cudna, jednoż ledwie pięćdziesiąt albo sześćdziesiąt łokci wysoka. Te tedy trzy prawie zupełnie są całe⁴, i te trzy za jeden dziw między siedmią dziwów na świecie kładą⁵. Ty dwie wielkie są dziwnej i niepodobnej⁶ wielkości, wszakże jedna

¹ na prost – na wprost, prosto.

² ad pyramides – łac. do piramid.

³ z łac. – którą, jak pisał Pliniusz, wzniosła nierządnicą Rhodopis (księga 36, akapit 12). Faktycznie w dziele Pliniusza młodszego jest taka informacja. Dziś wiemy, że z całą pewnością jest to piramida faraona Mykerinosa.

⁴ prawie zupełnie są całe – są prawie nienaruszone, niezniszczone.

⁵ Uważają za jeden z siedmiu cudów świata.

⁶ niepodobnej – niezwyklej, niespotykanej.

większa, która tak na wyżą, jako na dłużą i zasię na szerzą wszędzie ma po trzysta łokci, a tak wewnątrz mało nie do wierzchu dziwnymi wschodami⁷ (wszakże szerokimi), jako i sam⁸ z wierzchu, aż prawie na samy wierzch wnieść każdy może. Wewnątrz ma antra⁹ wymurowane, ale dwa wielkie sklepy¹⁰, jeden na drugim, gdzie były groby królów egipskich; jakoż w spodnim tym sklepie jeszcze w pośrodku znać grób wielki, gdzie ciało jakieś leżało.

Którzy to królowie budowali, jakim kosztem, jakim obyczajem i umiejętnością, k temu jeźliż to Żydowie budowali, gdy byli w niewoli egipskiej (na co się mało nie wszyscy zgadzają), i k temu, że oniż ty groble¹¹ sypali i kanały kopali, którymi Nilus¹² idzie, bo rzecz jest, jako znać, robiona przemysłem¹³ i nie z przyrodzenia¹⁴ to historykom, którzy się tym bawią¹⁵, zostawuję o tym sądzić; to jednak rzecz w wielkim podziwieniu, że ty pyramides, acz są na wysokiej górze, która jest szczera skała, jednak jako po kamieniu znać, nie z tego kamienia są budowane. To już naprzód nie wiedzieć, skąd ten kamień wożono, k temu jako, gdyż choć Nilus wylewa, bliżej nie podchodzi nad dobre trzy ćwierci mile, jako zasię tak wielkie kamienie (bo każdy jest trzy łokcie i długi, i szeroki, a w miąż¹⁶ więcej niż na półtora łokcia) na tak wysoką górę ciągniono i potem na wierzch fabryki.

Budowana ta jest wielka pyramis tym wielkim kwadratem, jakoby na kształt samorodnej góry, w czym sztukę osobną uczyniono, to jest, acz granowita¹⁷, a co dalej ku górze węższa jednak tak kamienie układano nierówno, które wapnem spojono, żeby widzieć, iż rzecz robiona i dziwnym misterstwem¹⁸, a k temu żeby też niejaki obyczajem zdała się być górą przyrodzoną. Chodzenie na niej jest ciężkie dla miąższości kamienia¹⁹, ale bezpieczne, wszakże sporo idąc, ledwie za półtorej godziny wszedł na wierzch. A tam na samym wierzchu jest plac płaski, szeroki i długi wszędzie po dziesięci łokiet.

Od tej wielkiej jadąc do tej drugiej, w prawie są mieszkania²⁰, wykowane w żywej skale, cudne; strop tak właśnie, jako u nas balki kładą, bez szlostramu²¹, ale obło²² ciosano, nie

⁷ wschodami – schodami.

⁸ sam – tutaj.

⁹ antra – komora.

¹⁰ sklep – piwnice, tu raczej w znaczeniu: pomieszczenia.

¹¹ oniż ty groble – oni że te groble.

¹² Nilus – Nil.

¹³ przemysłem – celowo, z zamysłem.

¹⁴ nie z przyrodzenia – nie są naturalne, naturalnego pochodzenia.

¹⁵ bawią – zajmują się.

¹⁶ w miąż – na grubość.

¹⁷ granowita – mająca wyraźne krawędzie, kanty.

¹⁸ misterstwo – sztuką, sposobem.

¹⁹ dla miąższości kamienia – z powodu wielkości kamieni.

²⁰ mieszkania – tu: pomieszczenia.

²¹ szlostram – belka poprzeczna, podtrzymująca strop.

²² obło – bez ostrych krawędzi, na okrągło.

granowito. Na ścianach wzory jakieś też wyciosane; chcą, żeby to samych królów gmachy²³ były, albo więc tych tam santonów²⁴ pogańskich, gdyż (jako się niżej wspomni) ty pyramides podobno były albo familiarum, albo parochiae²⁵.

Druga pyramis, mało tej²⁶ co mniejsza, na dwojgu strzeleniu z łuka²⁷ jest od tej wielkiej. Wewnątrz nie wchodzi w nią i tuszą²⁸, że jakieś wchodzenie²⁹ jest tajemne, o którym nie wiedzą; ale z wierzchu do połowicy na nią wnieść³⁰ może, gdyż także kamienie układano, jako u tej większej, ale już równiej je spuszczano, i kamienie jest mniejsze; od połowicy już zasię kamienie tak gładko układano, że żadną miarą wnieść nie może, gdyż barzo ślisko, i umyślnie tak spajano kamienie, żeby wnieść nie mógł; zasię³¹ jakoby trzecia część do samego już wierzchu tak zasię chropowato kamienie układano, jako sam od dołu, że kiedy by to miejsce, które jest łokci kilkadziesiąt, gdzie układano ślisko, przejść mógł, mógłby już aż do samego wierzchu przyjść, jako i u drugiej.

Trzecia, w bok ku miastu, tej Rhodopis, o której się wyżej wspomniało; ta jest gładko robiona, że wnieść na nią najmniej³² nie może. Od tej małej zasię, jako na trojgu strzeleniu z łuka³³, jeszcze bardziej ku miastu, jest głowa i z szyją aż po plece tejże wszetecznic³⁴, siedm łokci wzwyż, z żywego kamienia, ubiorem dziwnym, ale mało uczciwym. [Bellonius nazywa tę głowę Sfinksem, niech o tym czytelnik co chce sądzi.]. Chcą niektórzy, że z tej wielkiej pyramide, w którejsmy byli wewnątrz, ma być caverna³⁵ albo studnia w skale pod ziemią włkowana, którąsmy widzieli zamiataną kamieniami, bo barzo ciasna, przez którą aż do tej głowy kamiennej chodzić się pod ziemią mogło, iż nikt widzieć nie mógł, a że z tej głowy oracula³⁶ odpowiadały, aby pospolity pogański gmin rozumiał, że sama głowa mówi, i tamże są jakieś kamienie podle tej głowy, na których ofiary pogańskie bywały, ale teraz nie znać, co jest. Od tej wielkiej pyramide do tej głowy jest więcej niż na dobrym trojgu strzeleniu z łuka.

²³ gmachy – tu: grobowce.

²⁴ santon – święty muzułmański. Tu w znaczeniu święty pogański.

²⁵ familiarum, albo parochiae – z łac. rodzinne albo publiczne.

²⁶ mało co tej mniejsza – mało co od tej mniejsza.

²⁷ na dwojgu strzeleniu z łuka – na odległość dwóch strzałów z łuka,

²⁸ tuszą – przypuszczają.

²⁹ wejście.

³⁰ wnieść – wejść.

³¹ zasię – tu: na niej.

³² najmniej – tu: najtrudniej.

³³ na trojgu strzeleniu z łuka – na odległość trzech strzałów z łuka.

³⁴ Aż do XIX w. sfinks był w większości zakopany w piasku, wystawały jedynie głowa i szyja. Radziwiłł najwyraźniej uznał, że jest to przedstawienie Rodopis i stąd użyte to określenie.

³⁵ caverna – łac. jaskinia.

³⁶ oracula – wyrocznia.

Słowniczek pojęć.

łokieć – dawna miara długości, pierwotnie równa długości od łokcia do końca palca.

Nilus – rzeka Nil

Rodopis – postać fikcyjna z czasów greckich, uznawana za kurtyzanę i fundatorkę trzeciej piramidy. Prawdopodobnie jej pierwowzorem była Nikotris, ostatnia władczyni z VI dynastii i pierwsza władczyni panująca w Górnym i Dolnym Egipcie (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Nitokris>).

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

Co zostało opisane w źródle?

Co pamiętacie z lekcji historii starożytnej o piramidach?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Jaką opinię miał Krzysztof Mikołaj Radziwiłł na temat biblijnej opowieści o tym, że piramidy zbudowali zniewoleni Żydzi?
2. Czy przedstawiona przez Radziwiłła informacje są zgodne z obecnymi ustaleniami? Które się nie zgadzają?

Wskazówki:

UWAGA: tekst jest dość trudny ze względu na język.

Warto zwrócić uwagę, że to jeden z najstarszych polskojęzycznych opisów piramid. To również okazja do przypomnienia historii piramid. Podkreślić można również fakt, że Sfinks jeszcze w połowie XIX w. mocno zasypywany piaskiem. Źródło daje również możliwość do dyskusji na temat podróży w dobie staropolskiej.

Literatura pomocnicza:

Widok Sfinksa z 1838 r.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wielki_Sfinks#/media/Plik:David_Roberts_Sphinx_side_view.jpg

Najważniejsze cezury:

1582-1584 – data wyprawy Krzysztofa Mikołaja Radziwiłła do Palestyny.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Andrzej Buczyło